

SOCIAL, POLITICAL AND MILITARY HISTORY

DOI: 10.46340/ephd.2021.7.3.1

Artem Bezshkurenko

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6329-6633>

*Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

THE CERTAIN ASPECTS OF O. M. PASHUTIN'S ACTIVITY AS THE MAYOR OF YELYSAVETHRAD (1878-1880)

Артем Безшкуренко

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ О. М. ПАШУТИНА НА ПОСАДІ МІСЬКОГО ГОЛОВИ ЄЛИСАВЕТГРАДА (1878-1880 рр.)

The purpose of the publication is to research the process of electing a member of the Yelysavethrad City Council Oleksandr Mykolaiovych Pashutin to the position of mayor of Yelysavethrad and the analysis of certain aspects of his activities during the first two years of being the head of the city public administration. Also, the aim of the research is to determine the role of O. M. Pashutin in the process of accepting the positions that regulate the economic activity of the city and establish norms, according to which construction of new and reconstruction or repair of existing houses should take place; supervision over the observance of cleanliness on the streets, squares, boulevards; cleaning and arrangement of streets, sidewalks, parks, boulevards, gardens. The research methodology is based on the use of general scientific and special historical methods. The first category includes analysis, synthesis, generalization, and the second historical-systemic, historical-genetic, chronological methods. The scientific novelty consists of the complex study of previously unpublished normative documents adopted by the City Council, taking into account the necessity of development the city of Yelysavethrad as a district centre. The characteristic feature of such normative acts was the presence of positions, regulating the process of development and improvement of the city, as well as calling to strengthen the rates of infrastructure development of the city. The research makes it possible to make a conclusion about the importance of the activities of O. M. Pashutin as head of the city and his role as a head of Yelysavethrad public administration in 1878-1880. In the first years of his activity, he assisted to the acceptance of normative positions, that regulated the order of building the city, the process of maintaining the proper appearance of streets, sidewalks, squares, as well as creating the appearance of the city by rational use of existing areas to create parks, boulevards and gardens.

Keywords: Yelysavethrad City Council, O. M. Pashutin, elections, deputies, mayor, city development.

Постановка проблеми. Для історії міст Херсонської губернії другої половини ХІХ століття було характерним посилення економічного потенціалу завдяки розбудові залізничної мережі та зростанню ролі торгівлі у розвитку регіону. Також через зростання об'ємів промислового виробництва вдалося посилити позиції на внутрішньодержавних ринках. Ці та інші позитивні зрушення в економіці та промисловості вимагали ефективного управління не тільки в масштабах губернії, а й на рівні місцевого самоврядування. Однак процес діяльності органів громадського управління м. Єлисаветграда у питанні благоустрою міста, його розбудови та підтримки належного вигляду як повітового центру залишаються недостатньо висвітленими у наукових публікаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей функціонування органів міського самоврядування м. Єлисаветграда та їх взаємодії з громадськістю і губернською адміністрацією, а також розвитку купецтва, як стану, що вплинув на розбудову міста, присвячені праці О. М. Марченка. Проблемні питання повсякденного життя містян Єлисаветградського повіту Херсонської губернії представлені в роботах С. І. Шевченка, О. В. Чорного. Дослідження В. М. Крижанівського спрямовані на визначення образу органів Єлисаветградського громадського управління шляхом вивчення місцевих періодичних видань.

Основою джерельної бази статті стали журнали засідань Єлисаветградської міської думи за 1878 – 1880 роки.

Метою роботи є дослідження особливостей виборчого процесу міського голови Єлисаветграда, що проходив на засіданні Міської думи у квітні 1879 року; вивчення нормативних документів, прийнятих у перші роки діяльності О. М. Пашутіна та їх вплив на подальший розвиток і благоустрій міста.

Виклад основного матеріалу. На засіданні Міської думи 29 квітня 1878 року гласного О. М. Пашутіна було обрано міським головою Єлисаветграда. Розглянемо ситуацію, що склалася під час процесу виборів, оскільки вона показує особливості процедури обрання нового очільника міста.

Кандидатами на посаду міського голови було висунуто таких гласних: О. М. Пашутін (33 голоси за його висунання), С. К. Турчанов (діючий мер на час виборів, 9 голосів), А. І. Родкевич (4 голоси), С. П. Потоцький (3 голоси), Ф. Ф. Кірієвський (2 голоси), І. Н. Макеєв, Н. А. Браккер та А. Т. Акімов (по одному голосу кожен)¹. Згідно з цими результатами попереднього голосування зібрання запропонувало балотуватися О. М. Пашутіну. Однак він відмовився, оскільки вважав, що не зможе повноцінно виконувати обов'язки міського голови, мотивуючи це наявністю великої кількості власних справ, які потребували частих від'їздів з міста. Ці справи були пов'язані з його комерційною діяльністю², оскільки О. М. Пашутін належав до роду купців, які займалися торгівельною справою із середини XVIII ст., та брали активну участь у розвитку та управлінні містом у XIX ст. Сам О. М. Пашутін уперше був обраний гласним у 1871 році³. На цій посаді відзначився тим, що активно звертав увагу на неефективну витрату коштів із міського бюджету та акцентував на необхідності раціональніше використовувати наявні ресурси, що знаходилися під контролем органів місцевої влади. Така публічна позиція посприяла утвердженню думки про високий потенціал О. М. Пашутіна як керівника сфери господарської діяльності міста.

Гласні неоднозначно зустріли відмову Олександра Миколайовича висунути свою кандидатуру на посаду мера. Тому після тривалих обговорень і наполягань депутатів Пашутін змінив свою думку та вирішив балотуватися на посаду очільника міста, але за однієї умови – зібрання мало розглянути можливість вирішення питання С. К. Турчанова, яке полягало у наявності боргу, який треба було погасити. Ця ситуація вирішилась наступним чином: розглянувши прохання, зібрання в особі гласного А. І. Родкевича наголосило на необхідності створення комісії для пошуку коштів для допомоги діючому меру. Після цього виступу було проведено голосування, за результатами якого новим міським головою було обрано О. М. Пашутіна. Рішення було неодностайним, голоси розподілились відповідно 50 «за», 5 «проти».

О. М. Пашутін уперше займав посаду міського голови до 13 червня 1880 року, відповідно до «Міського положення» 1870 року⁴. Тут, серед іншого, визначено, що вибори мера проходять раз на чотири роки (стаття 94). Оскільки С. К. Турчанов був обраний на цю посаду 11 січня 1876 року⁵ і не завершив чотирьохрічний термін, дозволялося обрати із числа гласних кандидата на заміну до часу проведення наступних виборів (стаття 83)⁶.

¹ Брейер, Л. К. (1905). *Систематический сборник постановлений Елисаветградской городской думы за 1871-1903 гг.* Єлисаветград: Типография М. А. Гольденберга, 1, 30-31.

² Марченко, О. М., Салтанова Н. П. (2012). Особливості розвитку купецтва в Єлисаветграді в XIX – початку XX ст. (на прикладі сім'ї Воїнових). *Наукові записки КДПУ. Серія: Історичні науки*, 15, 295-307.

³ Державний архів Кіровоградської області, Ф. 18. Оп. 1. Спр. 529. Арк. 3-21.

⁴ Полное собрание законов Российской империи (1873). *Собрание*. Санкт-Петербург: Тип. II отд. Е и В канцелярии, 2. Т. 45, отд. 1. №48498, 820-839.

⁵ Державний архів Кіровоградської області, Ф. 18. Оп. 1. Спр. 539. Арк. 259.

⁶ Полное собрание законов Российской империи (1873). *Собрание*. Санкт-Петербург: Тип. II отд. Е и В канцелярии, 2. Т. 45, отд. 1. №48498, 820-839.

Після обрання О. М. Пашутін висунув прохання про звільнення його від головування в сирітському суді, у зв'язку із чисельністю обов'язків, а також відмовився від жалування (платні) міського голови (яке на цьому ж засіданні було визначене у розмірі 2000 руб. на рік). Проте запропонував думі виділити йому певну непідзвітну суму на витрати, пов'язані із виконанням обов'язків мера та на непередбачувані витрати на потреби міського господарства. Міська дума виділила на вказані цілі кошти у розмірі 1500 руб. на рік¹.

Займаючи посаду міського голови, О. М. Пашутін мав певні обов'язки у сфері міського господарства. Їх перелік знаходимо в прийнятій Єлисаветградською міською думою інструкції, що регулювала діяльність громадського управління (вступила в дію 1 січня 1877 року). Зокрема, в частині «Інструкція міській управі»², параграф 14, зазначається, що міський голова дбає про збереження порядку громадських інтересів по всіх галузях міського господарства, спостерігаючи як за діяльністю осіб, які займають виборні посади, так і службовців міського громадського управління. При виявленні недоліків чи недопрацювання в будь-якій сфері міського господарства та управління мер зобов'язаний розглянути ситуацію, що склалася, та вказати на виявлені порушення відповідальному службовцю управи, які той, у свою чергу, має виправити. Така норма напряму покладала відповідальність за контроль у господарській сфері на міського голову, однак й відповідальні за окремі напрямки господарської діяльності службовці не звільнялися від своїх обов'язків. У разі, якщо такі зауваження щодо роботи ігнорувалися чи службовець неефективно виконував свою роботу, після обговорення ситуації безпосередньо в самій управі дана інформація мала бути представлена на найближчому засіданні Міської думи.

Також інструкцією передбачалося, що у випадках, які потребували негайного вирішення чи певної дії, міський голова мав право давати вказівки на виконання невідкладних справ членам управи навіть у питаннях, які потребували колегіального обговорення. Однак після цього він повинен був донести до відома управи (на найближчому засіданні) інформацію про видані ним розпорядження. Також документ передбачав беззаперечне виконання службовцями управи законних розпоряджень очільника міста.

Зазначимо також, що інструкцією регулювалося питання безпосереднього контролю за отриманням заробітної плати працівниками управи. Міському голові, спільно з завідуючим окремою фінансовою частиною членом управи, дозволялося вирішувати питання видачі, визначених рамками кошторису або постановами думи та управи, окладів службовцям³.

Серед іншого на очільника міста, як представника громадського управління м. Єлисаветграда, покладалася обов'язок спілкуватися з представниками губерньської влади.

Одним із головних завдань О. М. Пашутіна на посаді очільника міста була розбудова Єлисаветграда як центрального міста однойменного повіту у складі Херсонської губернії. Благоустрій міста – важливий показник організованості та ефективності діяльності міського громадського управління. Стан зовнішнього вигляду міста дозволяє не тільки дати оцінку роботі місцевої влади, а й говорить про рівень культури самих містян, та ілюструє взаємовідносини, що склалися між представниками органів управління та громадою. Виходячи із такого твердження, досить логічними є перші масштабні кроки О. М. Пашутіна, які він здійснив, зайнявши посаду головного господарника міста.

На засіданні 29 вересня 1879 року під його головуванням Єлисаветградська міська дума затвердила ряд нормативних документів, що в подальшому вплинули не тільки на розбудову міста, а й на створення позитивного іміджу Пашутіна як ефективного керівника. Розглянемо детальніше самі документи.

Обов'язкове положення «Про будівлі, двори та вулиці»⁴. Згідно з цим документом будівництво нових та перебудова або ремонт існуючих домів, інших будівель відбувається після отримання дозволу від міської управи. Однак окремого дозволу на фарбування споруд не потрібно було отримувати.

На головних вулицях міста (Великій Перспективній та Дворцовій), навколо бульварів, базарних площ, нові будівлі, фасади яких виходили на ці об'єкти, мали будуватися із каміння.

¹ Брейер, Л. К. (1905). *Систематический сборник постановлений Елисаветградской городской думы за 1871-1903 гг.* Єлисаветград: Типографія М. А. Гольденберга, 1, 30-31.

² Там само, 46.

³ Там само, 47-48.

⁴ Там само, 120.

Також покрівля цих будівель повинна була складатися із листового заліза, покрівлі інших – відповідно до фінансових можливостей господарів. Це могли бути черепиця, відполірована повсть, гонт, тес, залізо тощо. На околицях міста мешканцям дозволялося покривати дахи соломою, просоченою густою глиняною сумішшю.

Згідно з положенням нові лазні дозволялося будувати на відстані не ближче 4 сажнів від житлових та інших споруд, а існуючі повинні були припинити обслуговування відвідувачів після закінчення терміну експлуатації.

Старі будівлі та паркани, які загрожували своїм станом оточуючим, необхідно було своєчасно лагодити. У разі невиконання господарями своїх обов'язків міська управа в особі міського техника за участі поліцейського та двох свідків визначала термін, у який мав бути проведений ремонт або демонтаж аварійної споруди. Якщо господарем необхідні дії не провадилися, то після рішення суду за його рахунок місто виконувало всі роботи.

При поділі великих дворів на менші частини для уникнення пожеж кожна нова ділянка повинна була складати не менше 10 сажнів у ширину і стільки ж у довжину. Поділ дворів на менші частини заборонялося.

Не дозволялося розміщати на тротуарах будь-які об'єкти (ганки, тераси, сходи у підвал тощо), які б займали більше однієї третини пішохідної зони. У випадках із площами ця відстань становила не більше двох аршин від будівлі. Однак на спорудження таких об'єктів міська влада могла не видати дозвіл, у кожному окремому випадку необхідно було розглядати можливість вільного пересування містян. Якщо майбутня споруда заважала б, то про подібне будівництво мови не йшлося. Об'єкти, які не відповідали нормам положення, пропонувалося перебудувати або прибрати в річний термін, якщо власник відмовлявся це робити, то всі необхідні роботи з демонтажу проводили представники міської влади за рахунок порушників.

Обов'язкове положення «Про сади, парки, бульвари та інші громадські споруди»¹ передбачало необхідність саджати дерева на вулицях лініями, по обидві сторони, по бордюру тротуарів, а де ширина вулиць дозволяє – алеями (тільки за особливою вказівкою міського громадського управління), з облаштуванням у алеях доріжок для пішоходів та із збереженням, або облаштуванням, з боку будівель мощених або тротуарів, покритих плиткою, які за можливості мали бути шириною не менше 3 аршин.

Початкова посадка дерев проводилася міським громадським управлінням при замошенні чи перемощенні вулиць, зі стягуванням вартості з тих господарів будинків на вуличних ділянках яких буде зроблена посадка. Таким же був і порядок відновлення дерев замість тих, що загинули, однак у цьому випадку дозволялося здійснювати посадку силами власників будинків (за умови збереження сорту та місця, де було посаджено попередні дерева).

Цікаво, що на немощених вулицях можливість висадки дерев надавалася власникам садиб, але за наглядом міської управи.

Полив та збереження вуличних дерев, а також нагляд за належним станом огорожі та алейних доріжок покладався на домовласників, зоною відповідальності яких була протяжність їх ділянки. Такий нагляд могло здійснювати й міське громадське управління, але тільки за рахунок домовласників. Дереву слід було тримати в такому вигляді й формі, щоб вони не заважали руху транспорту та перехожим.

Положенням суворо заборонялося:

- в садах, парках, скверах, на бульварах, в інших громадських місцях пошкоджувати дерева, рубати гілки, збирати плоди, ходити по газонах та клумбах, залишати малолітніх дітей без нагляду чи супроводу;

- збиратися великими групами, заважаючи при цьому руху по алеях та тротуарах;

- викидати чи складати на короткий час у громадських місцях матеріали чи речовини, що могли нашкодити містянам;

- псувати штукатурку чи фарбу на будівлях, пошкоджувати огорожі, лавки, ліхтарі, стовпи, тумби, мости, поручні, мостові, тротуари, алейні доріжки та складати на ці доріжки землю, яку зчищають з мостових та тротуарів. Для збереження цілісності під заборону потрапляла швидка їзда по мосту через річку Інгул, що протікала містом.

¹ Брейер, Л. К. (1905). *Систематический сборник постановлений Елисаветградской городской думы за 1871-1903 гг.* Елисаветград: Типография М. А. Гольденберга, 1, 89-190.

Не допускалося перебування свійської худоби в садах, парках, на бульварах, алеях та не дозволялися поодинокі бродіння тварин. Худоба мала пересуватися чередями та у супроводі погоничів. Бродяча худоба затримувалася, а собаки без ошейників винищувалися. За заподіяну тваринами шкоду відповідали їх власники.

Не дозволялося розклеювати афіші та оголошення чи робити написи та зображення на огорожах, стовпах, стінах будинків та інших будівлях, а також зривати чи заклеювати афіші та об'яви протягом трьох днів з моменту їх розміщення або до дати проведення заходу, вказаного на афіші або в оголошенні. Заборонялося розмішувати більше одного екземпляра на одній дошці та ускладнювати доступ до інформації, зазначеної на інших афішах чи оголошеннях шляхом наклеювання поверх них нових листів.

Слід зазначити, що всі афіші та оголошення обов'язково потрібно було наклеювати на облаштованих міським громадським управлінням спеціальних дошках, призначених для цих потреб, які знаходилися в різних куточках міста.

Обов'язкове положення «Про утримання в справності і чистоті вулиць, площ, тротуарів і водостічних труб»¹.

Згідно з нормами, що були закріплені в цьому документі, власники або завідувачі будинками та іншими будівлями мали утримувати у чистоті ділянку біля своєї власності, тротуари та половину вулиці. Нагляд за дотриманням чистоти на площах міста, бульварах та подібних місцях був обов'язком міста.

В посушливу погоду прибирання тротуарів, покритих плиткою, відбувалося тричі на тиждень – у четвер, суботу та неділю. Центральну вулицю міста (Перспективну) прибирали раз на тиждень у суботу, а вул. Дворцову – у п'ятницю, інші мощені вулиці прибирали один раз у місяць. Сміття мали зібрати протягом трьох днів після прибирання та вивезти у визначене (за згодою поліції) міською управою місце. Чисту землю, якщо така була, дозволялося використовувати для ремонту ґрунтових вулиць та тротуарів.

Стосовно зимового періоду: з мощених плитами тротуарів необхідно було якомога швидше зчищати сніг та бруд, при появі обледеніння – посипати піском або прибирати лід. У разі утворення на вулицях снігових заметів, які б заважали руху, потрібно було негайно вирівнювати їх, а під час танення розчищати водозливи.

Власники або орендарі магазинів-складів та підвалів, які взаємодіяли із транспортом під час своєї діяльності (розвантаження чи відвантаження продукції), мали не пізніше як за один день прибрати свою ділянку та сусідню територію в разі забруднення.

Заборонялося виливати і викидати на вулицю нечистоти та речовини, які піддавалися гниттю. Однак не заборонялося виливати весняну дощову воду та іншу нешкідливу рідину із дворів та погребів.

Положення також частково регулювало питання прибирання на ринкових площах: власники або орендарі місць для торгівлі зобов'язані були наводити лад тричі на тиждень – у вівторок, четвер та суботу.

Ті, хто продавав продукти харчування, не повинен був залишати на місцях торгівлі залишки продукції або зіпсований товар. Необхідно було вивозити рештки у задалегідь визначені місця.

На площах, вулицях, тротуарах, біля будівель та огорож заборонялося залишати нечистоти: для цього були визначені окремі місця, які розташовувалися на значній відстані від житлових зон.

Біржові візники та візники, які займалися транспортуванням важких і великогабаритних вантажів, зобов'язані були, самотужки або за свій рахунок наймати робітників й здійснювати прибирання гною та бруду на місцях своїх стоянок.

У разі порушення норм, визначених положенням, поліція чи члени міського громадського управління (до яких документ відносив, крім членів міської управи ще й членів санітарної комісії) виносили попередження порушнику. Той, у свою чергу, повинен був виправити ситуацію протягом 1-3 днів. Якщо порушник ігнорував такі попередження, то складався протокол і його притягували до відповідальності за законом. У разі необхідності міське громадське управління, в той же час, давало розпорядження про негайне проведення очисних заходів та дезінфекції ділянок, на яких було сміття, і ці заходи проводилися вже за рахунок порушника.

¹ Брейер, Л. К. (1905). *Систематический сборник постановлений Елисаветградской городской думы за 1871-1903 гг.* Елисаветград: Типография М. А. Гольденберга, 1, 158-159.

Невід'ємною частиною благоустрою міста є наявність якісного дорожнього покриття вулиць та будівництво тротуарів, алей тощо. На 1878 рік заощення вулиць м. Єлисаветграда проводилось не надто активно і здебільшого розпочиналося після прохання жителів тієї чи іншої вулиці, тобто мало локальний характер¹. Наприклад, у травні вище зазначеного року Міська дума розглянула заяву мешканців вулиць Великої Бикової і Московської на предмет заощення проміжку між Театральним провулком та Дворцовою вулицею, та постановила врахувати це питання при обговоренні міською управою загального питання заощення. У липні було виділено 134 руб. на виконання робіт по заощенню ділянок між бульваром та міськими будівлями, де знаходилась стоянка візників. А у листопаді було видане розпорядження про необхідність продовження ремонту вулиць та заготівлі каменю для виконання робіт на наступний рік. Цей обов'язок було покладено на міську управу.

У наступному 1879 році, 15 січня на засіданні Міської думи під головуванням О. М. Пашутіна було підняте питання про необхідність заощення старого ринку, який знаходився біля Преображенської площі. Управа, провівши розрахунки, визначила необхідну суму у розмірі 415 руб. та пропонувала провести роботи по благоустрою за рахунок торговців ринку. Однак гласні Баумгартен та Пашенко виказали своє невдоволення такою пропозицією. Перший, наголосив на тому, що торговці і так сплачують визначену суму за право займатися своєю діяльністю, а додаткові витрати на подібне будівництво має здійснювати місто. Другий повідомив, що не розуміє, як місто може звертатися до підприємців з таким проханням. Думою були враховані такі зауваження і відповідною постановою вирішено було врахувати необхідність включення робіт по заощенню ринку до загального плану, для реалізації якого в майбутньому передбачалося отримати позику. У листопаді до плану по заощенню на наступний рік керівництво міста включило наступні вулиці: Покровська, Олександрівська (від вул. Петровської до річки Інгул), Болотна, Преображенська, частина Московської, Нижня Донська, Велика Биковська. Також передбачалася реконструкція бруківки на вулиці, яка вела до Острівка.

27 березня 1880 О. М. Пашутін на засіданні Міської думи заявив про необхідність покриття камінням та облаштування водовідвідної системи на дорозі під залізничною аркою. Ширина заощення мала становити 4 сажні. На проведення робіт гласні затвердили кошторис у розмірі 2500 руб. У вересні 1880 року було прийнято рішення про необхідність заощення вул. Олександрійської від Ярмаркової площі та Михайлівської і Архангельської вулиць від вул. Олексіївської.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Отже, обрання О. М. Пашутіна на посаду голови громадського управління міста Єлисаветграда супроводжувалося певними особливостями та складнощами, які пов'язані із непростотою ситуацією фінансового характеру попереднього мера С. К. Турчанова та особистою зайнятістю самого кандидата.

Загалом, перші масштабні кроки О. М. Пашутіна на посаді міського голови сприяли затвердженню нормативних положень, що регулювали порядок проведення різноманітних робіт по благоустрою міста. Ці документи визначили подальші особливості процесу забудови міста, створення нових парків, алей, тротуарів, ефективного використання вільних територій для подальшої розбудови інфраструктури. У подальшому, перебуваючи на чолі міста не один термін, він реалізував проекти із розвитку економіки, культури, інвестиційної привабливості, покращення комфорту проживання мешканців Єлисаветграда. Ці аспекти його діяльності створюють підґрунтя для наступних досліджень.

References:

1. Brejer, L. K. (1905). *Sistematičeskij sbornik postanovlenij Elisavetgradskoj gorodskoj dumy za 1871-1903 gg.* [Systematic collection of resolutions of the Yelisavetgrad City Duma for 1871-1903]. Elisavetgrad: Tipografija M. A. Goldenberga, 1-2. [in Russian].
2. Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti [State Archives of Kirovohrad Oblast], *F. 18. Op. 1. Spr. 529.* [in Russian].
3. Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti [State Archives of Kirovohrad Oblast], *F. 18. Op. 1. Spr. 539.* [in Russian].
4. Marchenko, O. M., Saltanova N. P. (2012). *Osoblyvosti rozvytku kupetstva v Yelysavethradi v XIX – pochatku XX st. (na prykladi simi Voinovykh).* [Features of the development of merchants in Yelisavetgrad

¹ Пашутин, А. Н. (1897). *Исторический очерк г. Елисаветграда.* Елисаветград: Лито-Типография Бр. Шполянских, 102-105.

- in the XIX – early XX centuries (on the example of the Voinovy's family)]. *Naukovi zapysky KDPU. Serii: Istorychni nauky*. [Academic notes of Kirovohrad State Pedagogical University. Series: Historical Sciences], 15, 295-307. [in Ukrainian].
5. Pashutin, A. N. (1897). *Istoricheskij ocherk g. Elisavetgrada* [Historical review of Ylisavetgrad]. Elisavetgrad: Lito-Tipografija Br. Shpoljanskih. [in Russian].
 6. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii* [Complete collection of laws of the Russian Empire] (1873). Saint Petersburg: Tip. II otd. E i V kanceljarii. Vol. 45, no 47862-48529. [in Russian].